

REVOLUȚIA DE LA 1848–1849 ÎN TRANSILVANIA: VECHI ȘI NOI CONTROVERSE ISTORIOGRAFICE

Iosif Marin Balog*

Abstract. *For the Romanian historiography and especially for that regarding to the Transylvanian area, the Revolution of 1848 was, over time, one of the most important and constant approaches. Being a historical event with profound impact on all levels of society, historiographical interpretations of the revolutionary events have generated many polemics, expressed not only in the historiography, by means of the national-identity discourse, but also in other fields, such as journalism or even in political disputes lasting for a long time.*

Explanations of the causes and mechanisms that triggered the revolutionary movements and their subsequent evolution towards open confrontation also contain a strong polemic component, born during the events of 1848 and then transposed insistently and systematically into historiography.

Two issues that generated long historiographical controversies, even today, are related to the definition of the character of the events unfolded between September 1848 and August 1849, that led to armed confrontation between the Romanians and the Hungarians. Was it „civil war”? Or „national war”? „Revolt” or „counterrevolution”? On the other hand, the issue of the national war is directly linked to that of victims and material damages, this case being also fueled by many historiographical polemics.

Starting from such ascertainments, we intend to analyze some aspects of these divergent topics, based on the interpretations already made by a number of professional historians and, of course, on recently published scientific sources of the late years, which, alongside with other fellow historians, we have processed and introduced in the scientific circuit.

Keywords: Transylvania, 1848 Revolution, civil war, national war, violence, Romanian-Hungarian relations

Pentru istoriografia românească și mai ales pentru cea din Transilvania, Revoluția de la 1848 a constituit, de-a lungul timpului, una dintre cele mai importante și statornice preocupări, scrisul istoric fiind desigur influențat de curentele istoriografice, de împrejurările politice și ideologice în care acesta s-a exprimat. Fiind un eveniment istoric cu un profund impact asupra tuturor nivelurilor societății, sub aspect politico-ideologic, al relațiilor inter-etnice, al percepțiilor mentale din perspectiva raporturilor identitate-alteritate, interpretările istoriografice asupra revoluției pașoptiste au generat și o puternică componentă polemică, exprimată nu doar la nivel istoriografic, al discursului național-identitar, ci și pe alte planuri, precum cel publicistic sau chiar al disputelor politice care s-au purtat

---

* Cercetător științific II dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române din Cluj-Napoca; email: iosif_balog@yahoo.de

de-a lungul timpului. Practic, cei trei actori principali de la 1848–1849, românii, maghiarii și sașii, și-au construit propriile „istorii” despre revoluție, istorii paralele și adesea interpretări contradictorii asupra aceluiași teme și probleme pe care anul 1848 le-a adus în prim-plan.

Nu stau în intenția acestui articol prezentarea și etapizarea cronologică a istoriografiei revoluției pașoptiste¹; ceea ce trebuie remarcat este faptul că simbioza dintre social și național în modul cum s-au articulat și desfășurat evenimentele anilor 1848–1849 în Transilvania în jurul problemei naționale și al aspectelor sociale au generat de la început divergențe și dispute deschise care s-au transpus apoi în interpretările istoriografice ulterioare. Astfel, istoricii de orientare marxistă au supralicitat ponderea factorilor interni, cu deosebire a celor de ordin social, în vreme ce a doua categorie de abordări, cu precădere cele din deceniile 8–9 ale secolului XX, au pus accentul preponderent pe latura strict națională. Și într-o etapă, și în alta s-a minimalizat, voit sau nu, raportarea din perspectivă comparativă la dimensiunea europeană a fenomenului pașoptist, atât pragmatic-doctrinar, cât și în planul conexiunilor practice, al intercondiționării revoluției cu relațiile internaționale, al recunoașterii complexității raporturilor dintre popoarele zonei, puternic influențate de evenimentele anului 1848. Evoluția tragică a raporturilor inter-etnice de la „primăvara popoarelor” la o serie întreagă de războaie naționale (de apărare sau de eliberare) a generat atât în timpul acelor evenimente, cât și ulterior, nesfârșite interogații și polemici. Răspunsurile sunt diferențiate de la o istoriografie la alta, cel mai adesea cu o încărcătură emoțională ce trădează chiar în zilele noastre prelungiri ale vechilor dispute de la mijlocul „secolului națiunilor”². Aceasta se datorează și faptului că istoriografiile naționale au avut tendința de a singulariza conflictul propriului popor cu vecinul la 1848, deși abordarea comparată a revoluțiilor central-europene relevă starea conflictuală ca element de generalitate³.

Pe de altă parte, o analiză comparată asupra evenimentelor anului 1848 la români, italieni, cehi, maghiari, germani, slovaci, sârbi, croați și polonezi din

¹ A se vedea în acest sens, Gelu Neamțu, *Revoluția de la 1848–1849. Bibliografie selectivă și cronologia revoluției române de la 1848–1849 în Transilvania*, „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca”, XXXVII, 1998, p. 73–100.

² Spre exemplu, ilustrative articolele din revista „Dialog interetnic”, nr. 20 din martie și 21/22 din aprilie/mai 1996, Cluj-Napoca, 1996; de asemenea pentru cazul istoriografiei românești, vezi „Dosarul Avram Iancu” și polemica stârnită de publicarea în revista „Historia” a articolului lui Marius Diaconescu: *Avram Iancu și (contra)revoluția românească din Transilvania*, <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/avram-iancu-si-contra-revolutia-romaneasca-din-transilvania-in-1848-1849>, (accesat la 11.06. 2018). Tot pe această temă articolul lui Ioan Bolovan intitulat *Dosarul Historia despre Avram Iancu stârnește dispute printre istorici*, <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/dosarul-historia-despre-avram-iancu-starneste-dispute-intre-istorici>. O altă replică: *O blasfemie și o ticăloșie antiromânească*, <http://www.tribuna.ro/stiri/cultura/o-blasfemie-si-o-ticalosie-antiromaneasca-66331.html>, (accesat la 11.06. 2018).

³ Teodor Pavel, *Revoluția de la 1848–1849 – o șansă irosită de reconciliere în Europa Central-Răsăriteană*, în vol. *Revoluția de la 1848–1849 în Europa Centrală. Perspectivă istorică și istoriografică*, (coord. Camil Mureșanu, Nicolae Bocșan), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 51–60.

interiorul și din afara Imperiului Habsburgic ne relevă că pretutindeni avem de-a face cu revoluții preponderent *politice de emancipare națională* în care problematica socială, deși omniprezentă, este subsumată și adiacentă. Dintre popoarele enumerate, germanii, italienii, polonezii și maghiarii au dezvoltat formele cele mai radicale ale mișcării politice de emancipare, unificare și construcție statal-națională, transformate în veritabile războaie de independență național-statală, inclusiv cu dorința de desprindere de imperiile austriac și rus. În schimb, majoritatea popoarelor mici și mijlocii din Imperiul Habsburgic se mulțumeau cu recunoașterea lor ca națiuni și organizarea în state autonome proprii menținute într-un imperiu federalizat.

Explicațiile asupra cauzelor și mecanismelor care au declanșat mișcările revoluționare și ulterior, evoluția lor spre confruntare deschisă conțin și ele o puternică amprentă polemică născută în chiar tumultul evenimentelor și transpusă apoi insistent și sistematic în istoriografie. Ex: maghiarii considerau ridicarea revoluționară a românilor chiar din faza sa legalistă și petiționară din perioada martie–septembrie 1848 drept efectul unor „instigatori” care ar fi manevrat lumea satelor în scopuri naționaliste, călăuzind astfel revolta pe făgașul colaborării cu austriei, mai precis, cu „camarila Habsburgilor”, în scopul unei „contrarevoluții”⁴. În viziune maghiară, o altă cauză a declanșării conflictului, a războiului civil a fost atitudinea represivă a autorităților nobiliare pentru stăvilirea răzvrătirilor antifeudale din lumea satelor, care a avut însă și un scop voalat de anihilare a demersurilor naționale ale intelectualității nemaghiare⁵ și a demersului țărănimii pentru libertate și dreptate și care constituie, în fond, unul dintre motivele declanșării conflictului militar⁶.

Alte două chestiuni care au generat îndelungi controverse și polemici istoriografice, nici astăzi rezolvate, sunt cele legate de definirea caracterului evenimentelor din perioada septembrie 1848 – august 1849 care au dus la confruntarea armată între români și maghiari, după ce încă din primăvara aceluiași an relațiile dintre sârbi, croați, pe de o parte, și maghiari, pe de altă parte, evoluaseră în aceeași direcție. A fost vorba de „război civil sau „război național”?, de „răscoală sau contrarevoluție”? Evoluția dramatică și violentă a evenimentelor din toamna anului 1848 și până spre sfârșitul verii anului următor s-a soldat cu un număr mare de victime de ambele părți, atât populație civilă, cât și combatanți pe câmpurile de luptă, evenimente care au generat la rândul lor numeroase interogații asupra cauzelor, a responsabilităților și mai ales asupra numărului victimelor în rândul românilor și al maghiarilor, chestiuni care de asemenea nu au fost rezolvate încă de istoriografie, fie că vorbim de cea română, fie de istoricii maghiari.

⁴ Arató, E., *Kelet-Europa a XIX- század elsőféleben*, Budapest, 1971; idem, *Die Bauernbewegungen und der Nationalismus in Ungarn im Frühling und Sommer 1848 (I)*, „Annales Universitatis Scientiarum de Rolando Eötvös. Sectio Historica”, IX, 1967, p. 61 sqq.

⁵ Urban A., *A nemzetország és honvédség szervezése 1848 nyarán*, Budapest 1973, p. 31, sqq.

⁶ Stelian Mândruț, *Revoluția de la 1848–1849 din Transilvania în viziunea istoriografiei maghiare din anii 70 actuali*, în vol. *Revoluția de la 1848–1849 în Europa Centrală. Perspectivă istorică și istoriografică*, (coord. Camil Mureșanu, Nicolae Bocșan), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 465.

Plecând de la aceste sumare constatări, ne propunem în cele ce urmează să analizăm câteva aspecte ale acestor subiecte divergente pe baza interpretărilor deja formulate de o serie de istorici profesioniști și, desigur, a unor surse documentare recent publicate și puse în circuitul științific la care, alături de alți colegi istorici, am lucrat în ultimii ani⁷. Am plecat de la constatarea că resuscitarea unor divergențe istoriografice se face de multe ori în presa de mare tiraj cu impact mediatic, într-un scop uneori nu lipsit de miză politică și, adesea, de către ne-istorici sau pseudo-specialiști⁸. În fața acestor canale de comunicare și diseminare a informațiilor, adesea denaturate sau scoase din context, cărțile de istorie, tipărite în tiraje mici și cu slabă circulație, nu au șanse de a se impune ca puncte de vedere profesionale și credibile.

Revenind însă la subiectul de bază al acestui articol, constatăm că în istoriografia românească, pe lângă interpretarea larg acceptată a noțiunii de război civil, în ultimii ani s-a acreditat ideea „războiului național”⁹. Publicarea celor două volume de documente care reunesc rapoartele bisericesti ortodoxe și greco-catolice despre victimele umane și pagubele materiale din rândul românilor pe care le-au adus confruntările armate din perioada octombrie 1848 – august 1849 a relansat discuția care nu era tocmai nouă în istoriografia românească; în studiul introductiv al celor două volume, istoricul Dumitru Suciu argumenta de ce putem vorbi de un „război național”.

Mai întâi, trebuie precizat că, în preajma revoluției pașoptiste, o parte din națiunea română, adică cei din Banat, Crișana, Maramureș erau administrați direct din Ungaria, stat asociat și component al Imperiului Habsburgic. Transilvania era principat autonom, împăratul de la Viena fiind, în calitate de rege legitim al Ungariei, și mare principe al Transilvaniei doar atunci când depunea jurământ pe coroana și legile Ungariei. În planul administrării efective, al concepției și practicii de guvernare, Transilvania era un stat nobiliar structurat pe sistemul celor trei națiuni recunoscute și patru religii recepte care-i excludea pe români de la viața publică. În fine, Bucovina era inclusă în Austria istorică ca țară de coroană – Kronland. Începutul revoluției îi determină pe românii din fiecare provincie să-și definească programul politic în funcție de realitățile și circumstanțele locale. Astfel, o parte din elita politică românească din Banat, Crișana, Maramureș a ales ca tactică alianța cu guvernul și parlamentul maghiar. Trebuie menționat însă că, deși apreciau libertățile sociale și egalitatea juridică dintre cetățeni priviți ca

⁷ *Revoluția transilvană de la 1848–1849. Date, realități și fapte reflectate în documente bisericesti ortodoxe*, Dumitru Suciu (coordonator), Alexandru Moraru, Iosif Marin Balog, Diana Covaci, Cosmin Cosmuța, Loránd Mádly, București, Edit. Asab, 2011, 588 pp; *Războiul Național din Transilvania din 1848–1849. Date, realități și fapte reflectate în documente bisericesti greco-catolice*, Dumitru Suciu, (coord.) Alexandru Moraru, Iosif Marin Balog, Diana Covaci, Vlad Popovici, Cosmin Cosmuța, Loránd Mádly, Cluj Napoca, Edit. Argonaut, 2013, 670 pp.

⁸ Vezi supra, nota nr. 2.

⁹ Astfel, în sinteza de istorie a Transilvaniei publicată în anul 1997 și care conține un vast capitol dedicat revoluției pașoptiste, istoricul Gelu Neamțu argumentează ideea unui război național care a degenerat într-un adevărat genocid. Vezi. *Istoria Transilvaniei*, coord. Anton Drăgoescu, vol. I, Cluj-Napoca, 1997, p. 805–956.

indivizi și care erau explicit acordate de legile ungurești din martie–aprilie, membrii acestei elite n-au renunțat la revendicările privind recunoașterea drepturilor naționale colective, dar n-au reușit să obțină nimic concret de la politicienii unguri. O altă parte a elitei românești de acolo nu era de acord cu această tactică, considerând că principalul adversar era centralismul maghiar de stat. Aceștia au încercat să se orienteze spre solidarizarea cu românii ardeleni și cu celelalte națiuni nemaghiare din Ungaria¹⁰.

În Ardeal, după faza legalist-petiționară a revoluției urmează un veritabil război național. Acesta se declanșează efectiv în toamna anului 1848 când după cea de-a doua Adunare Națională de la Blaj românii își reafirmă programul politic și revendicările naționale, își manifestă intenția de a se organiza sub aspect politic, administrativ și militar¹¹. În ceea ce privește relațiile maghiaro-austriece, Viena și Pesta intră în conflict deschis în momentul în care Viena nu mai recunoaște legitimitatea guvernului și parlamentului ungar. Românii se declară de partea Vienei și a dinastiei și speră să capete astfel sprijin contra maghiarilor. Pe de altă parte, românii au recunoscut și înțeles că războiul național sau războiul pentru libertate (*szabadságharc*) al maghiarilor contra austrieșilor avea un caracter democratic, autonomist și descentralizator din perspectivă ungară, însă acest lucru ar fi trebuit să fie valabil numai pe acele teritorii în care poporul maghiar era majoritar. În fond, pe toate acele teritorii, maghiarii aveau tot dreptul să-și conserve ființa națională, structurile statale moderne de stat. Însă, pe teritoriul istoric al Coroanei Sf. Ștefan acest război era nejust acolo unde maghiarii nu erau majoritari, deoarece celelalte popoare, români, sârbi, croați, slovaci, aveau și ele tot dreptul să lupte contra centralismului de stat maghiar, să-și apere și să-și conserve teritoriile pe care le locuiau în mod majoritar, să nu renunțe la dreptul de a-și forma propria națiune politică, egală cu toate celelalte. Așadar, în această logică, adevăratele conflicte au fost provocate de incompatibilitățile și adversitățile acumulate în problema națională și felul cum era receptat principiul naționalităților de către maghiari, pe de o parte, și celelalte națiuni, pe de altă parte; în fond, *a fost o luptă pentru teritorii* și pentru a se tranșa problema dacă națiunile și provinciile istorice Transilvania, Croația etc. devin simple puncte cardinale ale Regatului Ungariei sau vor deveni entități autonome cu națiuni politice recunoscute (români, sași, sârbi, croați etc.) ale unui Imperiu ce urma să devină federalist pe baza interpretării și aplicării adecvate a principiului naționalităților. În aceste condiții, revoluțiile capătă substanța și devin, *de facto și de iure*, războaie naționale. Rezistența militară, sacrificiile umane și pierderile

¹⁰ Dumitru Suci, *Studiu introductiv* la vol. *Revoluția transilvană de la 1848–1849. Date, realități și fapte reflectate în documente bisericești ortodoxe*, volum întocmit de Dumitru Suci (coordonator), Alexandru Moraru, Iosif Marin Balog, Diana Covaci, Cosmin Cosmuța, Loránd Mádly, București, Edit. Asab, 2011, p. 5–28. (Infra: Dumitru Suci, *Studiu introductiv...*).

¹¹ Liviu Maior, *Revoluția de la 1848–1849 în Transilvania*, în vol. *Istoria Transilvaniei*, vol. III, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 342; Gelu Neamțu, *Le programme révolutionnaire de la troisième Assemblée Nationale de Blaj (15–28 sept. 1848)*, „Nouvelles études d’Histoire”, București, vol. 8, 1990, p. 127–136.

materiale suferite în aceste războaie pentru teritoriu au demonstrat că națiunile nemaghiare nu erau mai puțin maturizate decât cea maghiară¹².

În mod cert, programele revoluționare, fie că vorbim de români, de maghiari, sârbi, croați sau slovaci, nu au justificat în niciun fel deznodământul tragic la care s-a ajuns prin numărul victimelor sau al pagubelor materiale de orice parte ar fi fost ele. Războiul național din Transilvania de la 1848–1849 este rezultatul politic al modului cum a fost pusă problema națională prin cel de-al 12-lea punct al programului de la Pesta. A fost consecința modului cum maghiarii s-au raportat la revendicările privind drepturile naționale colective ale românilor din Transilvania și cum au abordat rezolvarea acestei chestiuni. Se poate afirma cu temei, și mulți istorici români au făcut-o deja, că punctul 12 purta în sine germeii războiului (fie că îl numim civil sau național), ai înfruntării celor două revoluții în plan național. Uniunea asumată de partea maghiară sub deviza „uniune sau moarte” a accentuat progresiv potențialul conflictual al celor două părți la care a contribuit și tensionarea relațiilor maghiaro-austriece. Apoi, în momentul în care la începutul lunii septembrie legea privind recrutările, încă nesancționată de împărat, fusese pusă în vigoare de guvernul de la Pesta, românii care nu recunoșteau legea uniunii s-au opus recrutărilor. Autoritățile au trecut la măsuri de represiune, cel mai violent episod fiind cel de la Luna unde au fost uciși 15–20 de oameni¹³. Pe acest fond, tensiunile au crescut într-un ritm fără precedent. Reorganizarea Consiliului Național Român și trecerea la organizarea legiunilor românești au declanșat într-un sens ireversibil războiul civil care a căpătat foarte repede aspectul unui război interetnic¹⁴.

Privită din perspectiva a ceea ce reprezintă violența revoluționară și formele ei, istoricii fenomenului¹⁵ au sugerat că la 1848–1849 în Transilvania avem de-a face atât cu un tip de violență arhaică, de esență medievală, similară revoltelor țărănești anterioare cărora li s-au opus măsurile de represiune, cât și cu elemente moderne ale violenței și confruntării militare în care o armată regulată, cea maghiară, se confruntă cu una populară, „Landsturm-ul” românesc, construită după modele vechi, cu armament precar, dar motivată și eficientă¹⁶. Teribila violență s-a tradus prin numărul de victime, execuții sumare, masacre de ambele părți, în vreme ce prin tribunalele de sânge s-a încercat *legalizarea violenței*¹⁷.

¹² Dumitru Suci, *Studiu introductiv...*, p. 8.

¹³ Ioan Mazere, Gelu Neamțu, *Evenimentele de la Luna Arieșului din septembrie 1848. Documente inedite*, „Acta Muzei Napocensis”, nr. 26–30, II istorie, 1989–1993, Cluj-Napoca, 1994, p. 207–234.

¹⁴ A se vedea în acest sens interpretarea dată de Dan Berindei, Grigore Ploșteanu, Mihai Sorin Rădulescu, *La violence et les Roumains aux XIXe et XXe Siecles*, „Revue Roumaine d’Histoire”, Tome, XXXIX, 2000, Janvier–Décembre, no.1–4, 2000, p. 171–172.

¹⁵ *Ibidem*, p. 174.

¹⁶ Dumitru Suci, *Soldați fără uniformă ai Landsturmului românesc și starea protopopiatelor ortodoxe din Transilvania după Războiul Național din 1848–1849*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2011, 313 pp.

¹⁷ Dan Berindei, Grigore Ploșteanu, *La violence...*, p. 175.

Pe cale de consecință, în interpretarea istorică a revoluției de la 1848–1849 din Transilvania, chestiunea războiului național se leagă nemijlocit de cea a victimelor și pagubelor materiale, alimentând și în acest caz o profundă polemică istoriografică. De altfel, încă din epocă, problema victimelor războiului național a generat dispute și controverse, în primul rând pentru că nu exista o statistică exactă a numărului victimelor nici în rândul românilor, nici în cel al maghiarilor. În al doilea rând, nici mai târziu, problema nu a constituit subiectul unei cercetări sistematice și complete, cu toate că surse există, însă disparate. Încă din anii imediat următori revoluției atât românii, cât și maghiarii au publicat date parțiale privind numărul victimelor și valoarea pagubelor materiale, generând aprige dispute cu tentă politico-națională, acuze reciproce privind inițiatorii violențelor, crimelor și represiunilor, responsabilitatea acelor evenimente etc. Ulterior, istoricii s-au mulțumit în mare măsură să reproducă acele date, fără a mai aduce informație nouă, substanțială în acest sens.

Dar să vedem care sunt acele surse, respectiv date: primele estimări apar încă de la începutul anului 1849, când în petiția generală a națiunii române adresată împăratului se menționau sute de sate jefuite și arse și uciderea (în afara operațiunilor militare pe câmpul de luptă) a peste 10.000 de români¹⁸. Prima estimare după încheierea revoluției a fost realizată în decembrie 1849 și publicată în ziarul „Bucovina” de la Cernăuți. Ziarul cita o corespondență trimisă din Alba Iulia la 8 decembrie 1849 și publicată inclusiv în paginile ziarului „Südslavische Zeitung” la data de 30 decembrie 1849¹⁹. Potrivit acestora, numărul victimelor ar fi fost de 35–40.000, cifră calculată după următorul raționament: „sate românești sunt circa 2400 în Transilvania, deci din moment ce fiecare sat a avut pierderi de 10–20 de oameni în afara câmpului de luptă, numărul lor poate fi considerat la o pierdere de 10 persoane pentru un sat, de circa 24.000. Adăugând la aceștia 8–10.000 de români căzuți în luptă, numărul lor poate crește la 35–40.000.”²⁰ Cifra de 40.000 de români este acreditată și de volumul II din raportul înaintat de delegația românească autorităților de la Viena, cuprinzând atât pe civili, cât și pe cei uciși pe câmpul de luptă²¹. Ulterior au apărut primele calcule și estimări statistice: astfel datele publicate de către E.A. Bielz în 1857 relevă că numărul total al victimelor, în afară de combatanții de pe câmpurile de luptă, era estimat la 6112 persoane dintre care: 5405 români, 310 sași, 304 maghiari, 93 alte naționalități²². Estimarea a fost apoi preluată și de George Barițiu care în sinteza sa

¹⁸ I. Pușcariu, *Metropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1900, p. 11.

¹⁹ Apud Gelu Neamțu, *Documente pentru viitorime privind genocidul românesc din Transilvania 1848–1849*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2009, p. 52. (Infra: *Documente...*).

²⁰ „Bucovina”, Cernăuți, nr. 1, 6 ianuarie 1850, p. 1–4. Textul integral al corespondenței a fost republicat de către Gelu Neamțu în vol. *Documente ...*, p. 52–55.

²¹ *** *Die Romänen der oesterreichischen Monarchie*, Bd. 2, Druck von Gerold et Sohn, Wien, 1850, p. 231.

²² E.A. Bielz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens*, Hermannstadt, 1857, p. 149. Din cele 4843 persoane ucise și executate în afara câmpului de bătălie, 4356 au fost executați fără o judecată legală, 478 au fost executați ca urmare a sentinței unor tribunale, din cei 4356 uciși 743 de persoane au fost ucise din ordinul unor ofițeri; din 4843 au fost 4366 români (2361 ortodocși și 2005 greco-catolici), 237 sași, 191 maghiari, 40 alții. Este evident că dintre maghiari nu sunt cuprinși cei care au fost uciși de către români în toamna lui 1848. (n.n.); Bielz estima numărul total al morților de

referitoare la revoluția transilvană de la 1848–1849 făcea referire la 6000 de victime, însă sublinia că „între aceștia nu se cuprindeau numărul miilor de oameni căzuți cu armele în mâini din toate trei naționalitățile în desele bătălii mai mari sau mai mici, precum și în flăcările orașelor și satelor arse despre care nu cunoaștem nicio conscripție generală și autentică demnă de credibilitate”²³. O altă sursă publicată la Viena în anul 1851 consemna un număr de 4834 de victime²⁴, sursă folosită și republicată în anii 1870 de către Artemiu Publiu Alexi în paginile revistei „Transilvania”²⁵.

Ceea ce trebuie remarcat în acest context este faptul că încă din epocă se atrăgea atenția asupra caracterului incomplet al acestor date, deși după încheierea ostilităților, autoritățile civile și militare austriece au solicitat ierarhilor ambelor biserici românești, ortodoxă și greco-catolică, să întocmească rapoarte precise în acest sens, care să fie centralizate la consistoriul din Sibiu, respectiv Blaj²⁶. Se pare că nu toți preoții au răspuns la solicitarea guvernatorului, de vreme ce acesta din urmă arăta că la 1850 nu primise încă toate rapoartele²⁷.

Se pune apoi întrebarea care a fost raportul dintre numărul victimelor românilor și cel al maghiarilor. Estimările realizate în epocă relevă circa 10.000–12.000 maghiari uciși, dintre care se pare că cei mai mulți au pierit în comitatul Alba de Jos²⁸. Aprecierile autorilor maghiari relevă și ele că datele sunt incomplete, deoarece numeroase surse nu s-au păstrat, iar imediat după încheierea revoluției, autoritățile de la Viena au neglijat înregistrarea sistematică a victimelor din rândul maghiarilor. Astfel, pe baza datelor avansate încă din sec. al XIX-lea, istoricul transilvănean maghiar Ákos Egyed invocă cifra de 7.500–8.500 de maghiari uciși în cursul războiului civil²⁹. Aceleași date sunt citate și de către de către alți istorici din Ungaria³⁰.

---

la 1848–1849, inclusiv insurgenții și victimele epidemiilor (pe care le numește „ausserordentliche Todenfälle”) la cifra de 18000.

²³ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, ediția II, Brașov, 1994, p. 493.

²⁴ *** *Verzeichniss der während der jüngsten Revolution 1848 et 1849 im Kronlande Siebenbürgens auf verschiedener ewise gefallenen menschenopfer*, Wien, 1851, 82 pp.

²⁵ A. P. Alexi, *Din pomelnicul martirilor români de la 1848–49*, „Transilvania”, II, nr. 19, 1 oct.1870, p. 231–232 – IV, nr. 13, 1 iulie 1871, p. 153–155. Pomelnicul a fost republicat cu actualizarea denumirilor actuale ale localităților de către Gelu Nemțu în *Documente....*, p. 247–300.

²⁶ Circulara episcopului ortodox Andrei Șaguna a fost emisă la 13 octombrie 1849. Vezi textul ei în vol. *Revoluția transilvană de la 1848–1849. Documente bisericesti ortodoxe....*, p. 142–143; la fel, protopopul Ștefan Moldovan solicita rapoartele în numele consistoriului de la Blaj: vezi Gelu Neamțu, *Documente....*, p. 37.

²⁷ Scrisoarea lui Ion Maiorescu către G. Barițiu, *Barițiu și contemporanii săi*, vol. I, București, 1973, p. 326.

²⁸ Szilághyi Farkas, *Alsófehér vármegye a 1848–1849-ben*, Nagyenyed, 1898, p. 400–401; Keményi István baró, *Emlek lapjaj melyeken mint a baldagtalan 1848 évben utolsó Alsófehérmegegy főispán néhány jelentezet vázol azon irtó háduróbal, melyben az oláh rablócsórdák a magyar birtokoság ellen dühöngtek*, Budapest, 1903, p. 8–55. Astfel, la Zlatna și Presaca au fost uciși 800 de maghiari, La Aiud 800, la Abrud 1000, la Sângătin 170.

²⁹ Egyed Ákos, *Erdély 1848–1849*, Pallas Akadémia, Csikszereda, 2010, p. 517. În aceeași lucrare, autorul estimează că numărul total al victimelor, români, maghiari, sași, atât civili cât și militari, nu depășește cifra de 14000–15000 dintre care 4400–6000 români, 500 de sași, armeni și evrei.

³⁰ Hermann Róbert, *Etikai polgárháború Erdélyben 1848–1849*, http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=154:etnikai-polgarhaboru-erdelyben-1848-1849-ben-&catid=15:tanulmanyok, (accesat la 11.06. 2018). De asemenea: Hermann Róbert: *Az*

În orice caz, chestiunea numărului victimelor rămâne una profund polemică în ambele istoriografii, atât între partea română și maghiară, cât și în cuprinsul istoriografiei române unde sunt unii autori care nu dau crezare cifrei de 40.000 de români uciși, considerând-o exagerată și fără suport documentar. De pildă, la mijlocul anilor '90 această polemică s-a relansat după ce istoricul Gelu Neamțu a publicat mai multe lucrări în care a readus în discuție subiectul³¹. Mai mult, autorul clujean aprecia că la 1848–1849 în Transilvania s-a petrecut un adevărat genocid împotriva românilor, „denumire care se justifică și mai mult atunci când omorurile au loc în afara câmpului de luptă... împotriva unor oameni lipsiți de apărare în casă, în curte, în piața publică și chiar în biserică. Faptele cercetate obiectiv, ca și cifrele finale confirmă acuzația românilor.”³² Interpretării date de istoricul Gelu Neamțu în lucrările citate, precum și în altele asemenea, i-a contrapus argumentele sale istoricul Egyed Ákos, care reclama „absurditatea cifrei de 40.000 de victime”, invocând faptul că datele decurg din „estimări total imprecise și exagerate”³³, însă adeseori tendențios sau nu, inclusiv în publicații de largă circulație în mediul on line, istoricul amintit caută să dea de înțeles că victimele din rândul maghiarilor ar fi mai numeroase și că declanșarea conflictului se datorează în primul rând „violențelor și masacrelor” inițiate de români.

Fără a mai intra în detaliile acestor dispute istoriografice care se pare că în ultimii ani nu au reușit clarificarea lucrurilor, ci mai degrabă le-au dus la un impas, determinând cantonarea în același discurs paralel din care este mai vizibilă partea care publică în reviste de impact sau în mediul on-line, credem că este necesar ca noile cercetări să aducă un plus de calitate, imparțialitate și claritate a interpretărilor. Nu este intenția noastră de a contesta sau a pune sub semnul întrebării chestiunea numărului victimelor din rândul românilor, însă considerăm că ultimele date pe care le-am pus în circuitul științific prin cele două volume de documente³⁴ pot aduce clarificări importante. Deși nu lămurim definitiv problema, cele peste 900 de documente publicate pentru prima dată *in extenso* prezintă datele cele mai

---

abrudbányai tragédia 1849. Hatvani Imre szabadsapatvezér és a magyar-román megbékélés megíiusulása, Budapest, 1999.

³¹ Gelu Neamțu, *Revoluția românilor din Transilvania la 1848–1849*, Cluj-Napoca, 1996. Idem capitoul *Revoluția democratică de la 1848–1849 în Transilvania*, în vol. *Istoria Transilvaniei*, vol. I, Cluj-Napoca, 1997, p. 805–896.

³² Idem, *Documente...*, p. 24

³³ Vezi articolul intitulat *Limite ale plauzibilității și ale suportabilității* publicat în revista „Dialog interetnic”, nr. 22, mai 1996. De altfel, trebuie remarcat faptul că Ákos Egyed a rămas consecvent interpretărilor devenite clasice ale istoriografiei maghiare potrivit cărora la 1848–1849 românii din Transilvania ar fi fost în faza războiului civil niște „răsculați”, populația maghiară devenind victimă a „răscoalei românești”, că românii manipulați de camarila habsburgică și de burocrăția austriacă au realizat de fapt o contrarevoluție și că potrivit principiului „divide et impera” austriei au îndemnat masele răsculate conduse de Avram Iancu să se îndrepte împotriva maghiarilor. A se vedea în acest sens și articolul lui Nagy Ernő, *Urmările tragice ale intrigilor, calomniilor și uneltirilor pe parcursul revoluției de la 1848–1849*, „Dialog interetnic”, nr. 20, martie 1996; de asemenea, Podhrádzki László, *Problema națională în Imperiul Habsburgic în 1848–1849 în viziunea juristului*, „Dialog interetnic”, nr. 21–22, aprilie/mai 1996.

³⁴ Vezi supra, nota nr. 7.

concrete despre victimele războiului național din Transilvania de la 1848–1849. Astfel, cel dintâi volum cuprinde rapoartele preoților și protopopilor ortodocși trimise în 1849–1850 Consistoriului din Sibiu în conformitate cu cererea din 15 octombrie 1849 a guvernatorului militar și civil al Transilvaniei, Ludwig Wohlgemuth. Ele consemnează atât numele morților, împrejurările, data și locul în care aceștia au fost uciși (făcând referire inclusiv la cei căzuți în confruntările militare), martorii care confirmă, dacă au rămas văduve și copii, starea averii acestora, pagubele materiale suferite și exprimate în bani, iar tabelele centralizatoare reunesc datele din rapoartele individuale, aducând și alte date suplimentare referitoare la starea școlii confesionale, la numărul familiilor, bărbați și femei pentru fiecare parohie etc. Din acest punct de vedere, volumul reprezintă și o relevantă radiografie a societății românești ortodoxe din Transilvania la finele revoluției. Astfel, datele însumate din documentele ortodoxe (care acoperă un număr de 34 de protopopiate din 36) ajung la un număr total de 3360 de morți bărbați și femei și la o valoare a pagubelor materiale de 1.957.687 fl³⁵. Trebuie menționat că la vremea respectivă, ortodocșii reprezentau aproximativ 51,9% din populația românească a Transilvaniei³⁶. Datele nu sunt însă complete și exacte din cel puțin două motive: lipsesc informațiile pentru două protopopiate (Sibiu I și II) unde, după cum se știe, populația românească era predominant ortodoxă și unde au avut loc importante operațiuni militare³⁷. În al doilea rând, din protopopiatele pentru care avem rapoartele mai trebuie stabilit, în conformitate cu listele parohiilor, exact din ce parohii s-au trimis date și din care nu. Abia atunci se va putea face o ajustare a cifrei de 3360 de români ortodocși morți în războiul național din 1848–1849.

Dacă datele furnizate de rapoartele ortodoxe au un grad destul de mare de acuratețe, știut fiind că episcopul Andrei Șaguna le-a cerut imperios preoților acest lucru, în caz contrar preoții fiind amenințați cu destituirea³⁸, în privința rapoartelor greco-catolice, lucrurile stau mai prost, iar informația este și mai incompletă. Deși li s-au cerut rapoarte după aceleași criterii de întocmire, protopopii greco-catolici n-au întrunit tabele cu date centralizate. Probabil că lipsa unei autorități ecleziastice, după retragerea episcopului Ioan Lemenyi, a provocat o „delăsare” în rigoarea obligațiilor administrative în rândul preoților și protopopilor greco-catolici. Așadar, după parcurgerea celor 391 de documente cuprinse în volum și numărarea efectivă

³⁵ *Revoluția transilvană...*, partea II, doc. nr. 53, p. 565–566.

³⁶ Conform recensământului de la 1850, populația totală a Principatului Transilvaniei era de 2.073.737 locuitori. Vezi *Recensământul din 1850*, coord. Traian Rotaru, I. Mezei, Cluj-Napoca, 2004, 12. Numărul românilor era de 1.227.276 dintre care 638017 ortodocși și 648.410 greco-catolici. Vezi E.A. Bielz, *op. cit.*, p. 162; de asemenea pentru date suplimentare, Ioan Bolovan, *Considerații privind anii 1848–1849 din punct de vedere demografic (cazul Transilvaniei)*, „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj-Napoca”, XXV, 1996, p. 373–381.

³⁷ Gelu Neamțu, Vasile Tutula, *Aspecte militare și pagini memorialistice despre revoluția și războiul civil din Transilvania 1848–1849*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2008, p. 101.

³⁸ Gheorghe Tulbure, *Mitropolitul Andrei Șaguna. Opera literară, scrisori pastorale, circulare școlare, diverse*, Sibiu, 1938, p. 400–402. Documentul a fost republicat și în volumul *Revoluția transilvană ... documente bisericești ortodoxe ...*, p. 142–143.

a numelor celor consemnați ca morți în evenimentele anilor 1848–1849, a rezultat un total aproximativ de 2590 de victime. La fel ca și în cazul ortodocșilor, sunt consemnate numele și prenumele, împrejurările, și data și locul în care a murit / a fost ucis, martorii care adevăresc, numele văduvei și al copiilor, starea materială a acestora, reprezentând astfel mărturii istorice incontestabile, relevante și ilustrative. Ceea ce rămâne de rezolvat și în acest caz este stabilirea parohiilor din care s-au trimis rapoarte și a celor din care nu s-au trimis. Cert este că în cazul greco-catolicilor gradul de acoperire geografică și numerică este mult mai mic decât în al ortodocșilor. O altă observație care trebuie făcută în acest context este că numărul combatanților români greco-catolici consemnați și căzuți pe câmpul de luptă este mult mai mare decât în cazul ortodocșilor. Majoritatea confruntărilor armate din zona Apusenilor și din Câmpia Transilvaniei, zona Blajului și a Reghinului s-au petrecut pe teritoriul unor comunități majoritar greco-catolice.

Așadar, suntem nevoiți să rămânem în continuare în câmpul estimărilor, fără a fi în măsură să avansăm o cifră exactă care să schimbe semnificativ estimările anterioare. Două constatări se impun în mod clar. Cifra de 40.000 de români morți e greu de susținut statistic cu date concrete, iar diferența față de ceea ce relevă rapoartele bisericești mai sus citate este totuși mare. Pe de altă parte, documentele publicate în cele două volume amintite *sunt de netăgăduit sub aspectul autenticității lor, al informației concrete pe care o relevă în legătură cu evenimentele dramatice de la 1848–1849 și care sunt exprimate în aceste documente nu doar prin cifre, ci și prin detalii concrete privind dimensiunile violențelor și formele prin care acestea s-au manifestat*. Desigur, nu este în intenția noastră de a contesta chestiunea numărului victimelor din rândul românilor, însă în mod cert se impun în stadiul actual ale cercetărilor și al datelor de care dispunem, cercetarea și stabilirea cât mai exactă a acestor date. Evocarea și consemnarea lor nu reprezintă doar un act de recunoștință pentru jertfa lor, ci și o oportunitate și un prilej pentru comunitățile locale de azi de a le consemna, evoca și păstra memoria. În alt plan, ca istorici avem de-a face cu un episod tragic care a lăsat urme și care nu poate și nu trebuie trecut sub tăcere, ci este necesar a fi cunoscut și recunoscut reciproc.